

УДК 343.135

О.Є. СОЛОВЙОВА-ПОЛУДНІЩИНА,

канд. юрид. наук, доц., Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ СТОРІН

***Ключові слова:** процесуальна форма, закриття кримінальної справи, примирення сторін, договір, постанова, кримінальна відповідальність*

Кримінально-процесуальна діяльність детально регламентована в законі і виступає необхідною передумовою досягнення певних завдань (ст.2 КПК України) і забезпечення прав громадян, що потрапили до сфери кримінального процесу. В результаті регламентації така діяльність стає організованою зі сторони кримінально-процесуальних норм та стабільною, а також здійснюється у певній послідовності і відповідному порядку. В науці кримінального процесу порядок провадження по кримінальних справам отримав назву процесуальної форми.

Загальні проблеми регламентації процесуальної форми закриття кримінальних справ розглядали у своїх роботах такі відомі вчені-процесуалісти як: Ю.І. Азаров, Л.М. Володіна, Ю.М. Грошевий, Т.В. Каткова, Л.М. Лобойко, П.А. Лупінська, О.Р. Михайленко, В.В. Рожнова, С.В. Слінько, Д.В. Філін, С.А. Шейфер, О.Ф. Штанько та ін. Однак специфічність застосування даної форми закриття кримінальних справ робить її не в повній мірі дослідженою. Тому метою даної статті є встановлення та законодавче закріплення єдиної процесуальної форми щодо закриття кримінальних справ у зв'язку з примиренням сторін. Її новизна полягає в тому, що вперше запропоновано низку заходів щодо вдосконалення порядку закриття кримінальних справ у зв'язку з примиренням обвинуваченого (підсудного) з потерпілим та оформ-

лення його у відповідних процесуальних документах.

Не вдаючись до дискусії щодо визначення процесуальної форми, необхідно підкреслити, що більшість авторів розглядають її як гарантію у кримінальному процесі і відмічають, що її складовою виступає порядок виконання дій і прийняття відповідних рішень [1, с.19–23; 2, с.18]. Оформлення їх у відповідних документах є обов'язковою умовою провадження розслідування та судового вирішення кримінальної справи. Наприклад, П.А. Лупінською відмічено, що форма рішення є однією з рис, які притаманні процесуальній формі судочинства в цілому, а тому неухильне дотримання передбаченої законом форми є беззаперечною умовою законності провадження та винесеного рішення [3, с.143]. Скажімо, Л.М. Лобойко до засобів здійснення кримінального процесу відносить дії та рішення, які, за його вказівкою, мають самостійне юридичне значення [2, с.16].

Враховуючи вищезазначене, можна сказати, що належне оформлення у відповідних процесуальних документах діяльності, яка пов'язана зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та закриттям відносно неї кримінальної справи у зв'язку з примиренням обвинуваченого (підсудного) з потерпілим, є гарантією прав та законних інтересів цих осіб, а також прийняття законних та обґрунтованих рішень по справі.

Так, до основних процесуальних документів, які необхідно скласти при провадженні по кримінальній справі, яка підлягає закриттю в порядку ст. 8 КПК України можна віднести:

- договір про примирення сторін;
- постанову слідчого про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття відносно неї кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін;
- постанову судді про закриття кримінальної справи на підставі ст.46 КК України і ст.8 КПК України.

Зазначимо, що перш ніж приймати рішення про закриття кримінальної справи необхідно вирішити питання про належну фіксацію факту примирення сторін, без якого вся подальша діяльність щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності не можлива. Вважаємо, що таким документом може бути укладений між сторонами договір про примирення.

Укладений та підписаний сторонами договір про примирення повинен бути складовою частиною кримінального процесу як документ, що підлягає вивченню слідчим, прокурором, судом і виступає основою для прийняття інших процесуальних рішень по справі. Як слушно з цього приводу зазначають В.Т. Маляренко та І.А. Войтюк, що підґрунтям для такого договору повинна бути добровільна згода потерпілого на примирення та повне визнання злочинцем своєї вини [4, с.60]. Додатковими умовами повинні бути вибачення перед потерпілим та відшкодування заподіяної злочинцем шкоди у повному обсязі. Нагадаємо, що у юридичній енциклопедії наголошується, що для «примирення сторін» необхідно, щоб «сторони урегулювали суперечку, уклавши мирову угоду або застосувавши інші процедури примирення» [5, с.484].

Так, на нашу думку, варто зауважити, що Кримінально-процесуальним кодексом України не передбачено єдиної форми фіксації факту примирення сторін, тобто залишається незрозумілим це є акт, протокол, угода або договір про примирення сторін тощо. Деякі науковці, наприклад, В.М. Верещак, підкреслює, що підстави і процедура примирення мають бути зафіксовані у писаних актах [6, с.42]. Дійсно, треба погодитись з такою точкою зору і визначити у правових нормах форму та зміст фіксації наявності примирення сторін, оскільки закон, взагалі, не роз'яснює як повинен бути оформлений факт примирення між сторонами, а звідси виникають труднощі, що унеможливають закрити кримінальну справу у зв'язку з примиренням сторін. Це аж ніяк

не сприяє однаковому, точному та неухильному виконанню вимог закону, що призводить до обмеження прав громадян.

Інше рішення, яке необхідно дослідити в даній статті, що має місце, в кримінальній справі, яка підлягає закриттю у зв'язку з примиренням сторін – це постанова слідчого чи прокурора про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття відносно неї кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін. Її особливість полягає в тому, що вона виступає певним юридичним фактом, що змінює хід кримінально-процесуальної діяльності і відповідних правовідносин. Враховуючи те, що окрім загальних вимог (ст.130 КПК України) до змісту більшості постанов ставляться додаткові вимоги, то буде доцільно розглянути низку питань, які характеризують умови, порядок складання та зміст такої постанови.

Прийняття цього рішення згідно з ч.1 ст.8 КПК України вимагає встановлення наявності підстави, передбаченої ст.46 КК України. Зокрема, для звільнення особи від кримінальної відповідальності і закриття відносно неї кримінальної справи у зв'язку з примиренням з потерпілим необхідна наявність комплексу умов, а саме – вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості вперше, відшкодування заподіяної шкоди та примирення обвинуваченого (підсудного) з потерпілим. Має значення і своєчасність досягнення згоди та правильність її процесуального оформлення. Слідчий, приймаючи рішення про направлення кримінальної справи до суду для подальшого вирішення питання про її закриття, фактично визначає долю кожної кримінальної справи, а зокрема, і долю конкретної особи. Відповідна постанова приймається тільки при наявності передбачених законом підстав і включає в себе аналіз та оцінку зібраних по справі доказів, а саме рішення є кінцевим для діяльності на досудовому слідстві. Отже, слідчий, закінчуючи

провадження по конкретній кримінальній справі, доходить до висновку, що справу доцільно закрити, про що виносить постанову в порядку ст.8 КПК України, де відображає факт примирення і направляє її до суду, а суддя вже вирішує питання про її закриття.

Якщо питання про примирення з потерпілим може розглядатися на стадії досудового слідства, то кінцеве його вирішення можливе не раніше пред'явлення обвинувачення певній особі, що вчинила злочинне діяння. Зазначимо, що при прийнятті рішення про направлення кримінальної справи до суду по одній з nereабілітуючих підстав, правозастосовувач повинен бути впевнений, що особа, у відношенні якої справа буде закрита, дійсно вчинила злочин певної категорії. А це переконання повинно бути обґрунтовано на фактах, які встановлені в процесі доказування і покладені в основу пред'явлення обвинувачення, на що вказують статті 131, 132 КПК України. При цьому обвинувачений обов'язково повідомляється про те, у чому він обвинувачується (ст.140 КПК України), у нього з'являється можливість викласти свою позицію з приводу пред'явленого обвинувачення, що являє собою можливість для перевірки його обґрунтованості та правильності. Як вірно вважає А.М. Ларін, до цього моменту у слідчого немає морального права та логічної підстави вважати винуватість обвинуваченого достовірно встановленою [7, с.21]. Тому, саме пред'явлення обвинувачення повинно бути початковим моментом прийняття рішення про закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін¹. Одночасно воно виступає гарантією для особи, відносно якої ведеться провадження, що вона не буде безпідставно притягнута до кримінальної відповідальності або звільнена від неї під приводом можливості застосування ст.46 КК України.

На нашу думку, відсутність чіткого правового врегулювання закінчення провадження по кримінальних справах у зв'язку з направленням їх до суду для вирішення питання про закриття провадження у зв'язку з примиренням сторін є такою, що не відповідає сучасному стану кримінально-процесуальної діяльності на цьому етапі, а отже є неефективною. Тому, на нашу думку, слушно підтримати позицію Д.В. Філіна щодо визнання окремою формою закінчення досудового слідства винесення постанови на підставі ст.7¹ КПК України [8, с.148–153] тощо. Д.І. Бедняков вказує, що заключний етап розслідування - це коли уповноважений державою орган або посадова особа в силу передбачених законом обставин, констатує неможливість подальшого провадження по справі [9, с.33–34]. Тому цілком справедливо вбачається внесення до ст.212 КПК України «Форми закінчення досудового слідства» положення, яке передбачає, що досудове слідство закінчується складанням постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та її закриття у зв'язку з примиренням сторін. Відповідно, це вимагає своєї регламентації у статтях, які подібні до статей 214, 223, 224, 226 КПК України, бо відсутність чіткого закріплення цієї форми закінчення досудового слідства іноді викликає неоднозначність її сприйняття практичними працівниками.

Так, при проведенні анкетного опитування серед слідчих УМВС України в Харківській області стали відомі наступні пропозиції щодо можливих варіантів оформлення кінцевого рішення по кримінальних справах, які можливо закрити в порядку ст.8 КПК України:

— у формі постанови слідчого про направлення справи до суду для вирішення питання про закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим (10 %);

¹ Таке рішення підтримують 70 % опитаних слідчих.

- у формі постанови слідчого про закриття кримінальної справи за примиренням сторін (27 %);
- у формі подання слідчого до суду про можливість звільнити особу, яка вчинила злочин від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням сторін (7 %);
- у формі постанови слідчого, затвердженої прокурором про закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін (30 %);
- у формі постанови судді про закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням підсудного з потерпілим (23 %).

Були також окремі пропозиції щодо винесення постанови слідчим про закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін за згодою начальника слідчого відділення тощо².

Звісно, що рішення про закінчення розслідування кримінальної справи повинно бути законним, обґрунтованим, та повинно базуватись на всіх зібраних по справі доказах, винесене з повним дотриманням до процесуальних і матеріальних норм права. П.А. Лупінська з цього приводу зазначає, що форма рішення повинна бути такою, щоб відобразити цілі рішення, його фактичні і юридичні підстави, мотиви, які обумовили таке рішення [3, с.144].

Враховуючи все вищенаведене, вважаємо, що на завершальному етапі досудового слідства, коли слідчим зібрано всі доказові матеріали по справі, наявний факт примирення між обвинуваченим і потерпілим, а також відшкодовано всі заподіяні злочином збитки, слід передбачити таку форму завершення досудового слідства по кримінальній справі, як закінчення справи, шляхом направлення її до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і закриття відносно неї справи у зв'язку з прими-

ренням сторін та закріпити її у новій ст. 226¹ КПК України. В цій статті треба вказати основні вимоги щодо змісту відповідної постанови з викладенням обставин справи, доказами, які свідчать про винуватість особи у вчиненні злочину та наявності підстав для її звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, п.11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 05.11.2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», передбачає необхідність фіксації в постанові слідчого даних про особу, доказів вчинення злочину, а також обставин, на підставі яких прокурор або слідчий дійшов висновку про необхідність закриття кримінальної справи [10, с.2–4].

Відзначимо, що ця постанова повинна максимально повно відобразити цілу низку обставин, а саме: по-перше, сприяти узагальненню та аналізу самим слідчим результатів своєї праці, по-друге, надати можливості прокурору докладно ознайомитися з обґрунтованим рішенням слідчого та затвердити його, по-третє, сприяти можливості для судді вивчити справу як можна швидше і у розумний строк прийняти відповідне рішення про звільнення обвинуваченого (підсудного) від кримінальної відповідальності. Так, на думку Т.В. Каткової та А.Г. Каткової, таким, що найбільш відповідає наведеним вимогам є норма, яка передбачає зміст обвинувального висновку, який знаходить своє відображення у суворій відповідності до його форми, змісту і вимогам положень статей 223, 224 КПК України [11, с.35]. Тому не вбачається ніяких перешкод для відтворення змісту цієї статті у ст.226¹ КПК України, але відповідно з внесенням змін щодо специфіки, обумовленої діяльністю щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності. Саме такий варіант вирішення питання надасть змогу слідчому виконати, може і не істотні для справи, але важливі для її правильного вирішення питання. Мається на увазі, що відповідно до ст.224 КПК

² Результати анкетного опитування слідчих УМВС України в Харківській області.

України, у разі складання слідчим обвинувального висновку, додатками до нього будуть:

- список осіб, які підлягають виклику до суду;
- довідка про рух справи;
- довідка про речові докази;
- довідка про судові витрати;
- постанова про направлення кримінальної справи до суду в порядку ст.8 КПК України, затверджена прокурором³.

На наш погляд, вирішення питання запропонованим способом (внесення п.5 до ст.224 КПК України) виключить можливість прийняття необґрунтованих та незаконних рішень слідчими та стане гарантією не тільки швидкого прийняття рішення по справі суддею, а й, безпосередньо, прав та законних інтересів обвинуваченого і потерпілого, що є одним з завдань кримінального судочинства (ст.2 КПК України) і повністю відповідає положенню ст.3 Конституції України.

Як висновок зазначимо, що якщо постанова та дії слідчого в порядку ст.8 КПК України подібні за своїм характером та суттю до такої форми, як закінчення досудового слідства складанням обвинувального висновку, то, знову таки, необхідно звернути увагу на вказану вище пропозицію про те, що постанова слідчого про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і закриття відносно неї справи у зв'язку з примиренням сторін, повинна бути затверджена прокурором, а не отримана на це згода з його боку, як це передбачається тепер. І, відповідно, дії прокурора повинні відповідати вимогам статей 228, 229, 232¹ КПК України, що підкреслить самостійність слідчого, яка на

наш погляд, є одними з основних засобів дотримання вимог ст.2 КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процес України : підручник / Коваленко Є. Г., Малярєнко В. Т. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
2. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – 456 с.
3. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.
4. Малярєнко В. Т. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / В. Т. Малярєнко, І. А. Войтюк // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8 (34). – С. 34–63.
5. Большая юридическая энциклопедия. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 688 с.
6. Верещак В. М. Судовий компроміс у кримінальному судочинстві / В. М. Верещак // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 1 (17). – С. 41–43.
7. Ларин А. М. Презумпция невиновности / А. М. Ларин. – М. : Наука, 1982. – 152 с.
8. Филин Д. В. Прекращение уголовного дела с освобождением обвиняемого от уголовной ответственности / Д. В. Филин // Проблемы законности. – 2002. – Вып. 55. – С. 148–153.
9. Бедняков Д. И. Некоторые аспекты судебно-правовой реформы в СРФСР / Д. И. Бедняков // Советское государство и право. – 1992. – № 1. – С. 25–34.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» : від 05.11.2005 р., № 12 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 2–4.
11. Каткова Т. В. Закінчення досудового слідства та складання обвинувального висновку у кримінальній справі : навч. посіб. /

³ На даний час в законі про це не йдеться, хоча справа до суду направляється, тому на практиці слідчі використовують ст.224 КПК України за аналогією, якої можна позбутися, якщо законодавець прийме до уваги наші пропозиції щодо внесення п.5 до ст.224 нового КПК України.

Т. В. Каткова, А. Г. Каткова. – Х. : Рубікон, | 2002. – 96 с.

Соловійова-Полудніцина О. Є. Процесуальна форма закриття кримінальних справ у зв'язку з примиренням сторін / О. Є. Соловійова-Полудніцина // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 742–747 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11coezps.pdf>

Висвітлено проблеми встановлення єдиної процесуальної форми завершення досудового слідства – закінчення кримінальної справи, шляхом направлення її до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і закриття відносно неї кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін та законодавчо закріпити її у нормах КПК України.

Соловьева-Полудницына Е.Е. Процессуальная форма прекращения уголовных дел в связи с примирением сторон

Раскрыты проблемы установления единой процессуальной формы завершения досудебного следствия – окончание уголовного дела, путем направления его в суд для решения вопроса об освобождении лица от уголовной ответственности и прекращения в отношении него уголовного дела в связи с примирением сторон и законодательно закрепить ее в нормах УПК Украины.

Solovieva-Poludnitsyna E.E. Procedural Form Close a Criminal Case in Connection with Amicable

It is revealing the problems of establishing a unified procedural form completed pre-trial investigation – completion of a criminal case, by sending it to the court to decide to release the person from criminal responsibility and an end to the criminal case against him in connection with the mediation of the dispute and legislate it in the rules of the CPC of Ukraine.

Форум права